

ЧИТАЛИЩНИ НАРОДНИ УНИВЕРСИТЕТИ (по повод 165 г. от създаването на народните читалища)

Проф. д.н. Пенка Цонева

Софийски университет „Св. Климент Охридски“

Резюме. 165 години ни делят от създаването на уникалната за българското образование структура – народните читалища. Еволюцията на техните функции има един неизменен фокус – издигане на културно-образователното равнище на населението без разлика на пол, възраст, убеждения, етническа и религиозна принадлежност, осъществявано в различни, исторически възникнали форми. Една от тях е читалищният народен университет – висша форма на читалищно образование в качеството му на най-масовото извънучилищно образование. Изведените практики и подходи, прилагани от народните университети в процеса на образованието на местно население съобразно неговите реални духовни и социални потребности, са ценен опит за съвременната образователна политика, призвана да бъде активен фактор за самообразование и учене през целия живот.

Ключови думи: читалищни народни университети; образователни практики; потребители на знания; лекторски състав

Въведение

Изследването е свързано с един от основните принципи за развитие на образованието в Република България през следващите 10 години – продължаващото образование, обучение и учене през целия живот. Реализацията на този принцип е в пряка връзка с народните читалища, които в продължение на 165 години генерират достъпно образование за различните категории население, а в настоящето получават своето заслужено международно признание за съхраняване и развитие на българската културно-образователна традиция.

Целта на изследването е да открий генезиса, общото и особеното в отделните етапи от развитието на най-висшата форма на читалищно образование – читалищните народни университети, и да изведе техните непреходни във времето образователни практики. За реализирането ѝ приоритетно се използват документалният, фактографският, биографичният, хронологическият и херменевтичният метод. Проучването е базирано на исторически извори, съдържащи сведения, факти и данни за събития, процеси и личности на читалищното образование в България.

Създаване на читалищните народни университети

Идеен проект. Идеята за читалищните народни университети (ЧНУ) се появява в публичното пространство през 1912 г. и е свързана с името на видния български учен, писател, държавен и обществен деец, първостроител на Читалищния съюз и негов първи председател – Иван Д. Шишманов (1862 – 1928). Той теоретично обосновава и аргументира в продължение на 12 години (1912 – 1924) уникалната за българската действителност висша форма на читалищно образование – читалищен народен университет. Неговата цел е базиране на читалищното образование върху научна и широка социална база и взаимодействието му с кооперациите, училището, професионалните и учителските съюзи, Родителско-възпитателския съюз, женските просветни дружества и Университета.

Идейният проект за модернизиране на „старите читалища“ посредством уреждане на планомерни, широкомащабни народни четения и прерастването им в ЧНУ цялостно е развит от проф. Шишманов в трудовете му „Читалищният съюз и народните четения“, „Полза от науката и що принася читалището към нея?“, „Наложителни реформи в читалищното дело“ и др. (Shishmanov 1912, 203 – 204, 207; Shishmanov 1914, 28 – 29, 32 – 34; Shishmanov 1924.). В проекта си той сравнява и същевременно разграничава своя конструкт от аналози в Западна Европа и САЩ, заимства от опита на Стокхолмския съюз за народни четения (Folkbildningsförbundet) относно организацията, материалното осигуряване и кадровото обезпечаване на публичните четения. Високо оценностява практиката на Народообразователния съюз (1912 – 1913) да се изнасят лекции от висококвалифицирани лектори (204) и лекторки (40 жени, госпожи и госпожици) „с най-разнообразни професии“ – „университетски професори (много от тях членове на Академията), гимназиални и народни учители и учителки, библиотекари, списатели и списателки, редактори, журналисти и журналистки, директори на музеи и антиквари, пастори и книжари, ала и кметове, лекари и лекарки, аптекари, юристи, адвокати и съдии, агрономи, архитекти и инженери, банкови директори и пощенски чиновници, офицери и капелмайстори, началници на железопътни станции, работници и фабриканти и пр.“ (Shishmanov 1912, 201 – 208). Към синтеза на позитивните практики на шведската система, на Датския зимен народен университет и на германския опит в иниципирането на народните университети проф. Шишманов добавя почерпаните от българските условия 4 основни идеи (Shishmanov 1914, 36).

Първо, разширяването и издигането на научните и културните хоризонти на нацията посредством беседи, сказки, публични четения, събрания и конференции да се трансформира в нова организационна форма – народни университети. Редуцираните знания от определени области на науката с ясно изразена практическа насоченост и полезност в бита и труда на различните

категории население да се обособят в тематични кръгове с времеви цикли, обикновени двугодишни. Седмичният разпис на публичните четения да се базира на точно определени дни, съобразени със сезонната натовареност на селяните и заетостта на градското население.

Второ, лекторският състав, преподаващ достъпни за аудиторията научни знания, да включва интелектуалния елит на нацията и региона, представен от университетски преподаватели, научни дейци от преименуваното Българско книжовно дружество през 1911 г. в Българска академия на науките, местни учители и други интелектуалци. Квалификацията и подготвеността на лекторските кадри да създават усещане у публиката, „че пред нея стои един човек с известен авторитет или един мисионер на една хубава и висока идея“ (Shishmanov 1912, 207).

Трето, осигурените от държавата бюджетни средства за финансиране на народните четения, материалната помощ от земеделските кооперации и приходите от читалищната дейност да обезпечават ресурсно научнопопулярните курсове. Местните земеделски кооперации, като „отделят отъ своите печалби суми“ за читалищна просвета, сами „се ползватъ отъ библиотеката и читалнята, отъ читалищния салонъ за сказки, изложби, представления и т.н.¹⁾“.

Четвърто, създаване на централен орган, ръководещ „провинциалните щабове от лектори“ и отчитащ многообразните фактори за „успеха на народните курсове и университети“. Сред факторите с особена значимост са познавателните интереси на слушателите, „които имат право на глас дори в избора на лекциите и на лекторите“ (Shishmanov 1924).

През трудния 12-годишен път на обогатяване и практическа апробация на идейния проект „*читалищни народни университети*“ пряк ръководител и вдъхновител на читалищните дейци и интелектуалци е проф. Шишманов²⁾. Сам той съставя и първия разпис на народните четения при Читалищния съюз, в който са включени 370 лекционни теми от различни сфери на науката и практиката, доброволно поети от 52-мата лектори: проф. Васил Златарски (1866 – 1935), проф. Михаил Арnaudов (1878 – 1978), проф. Кръстьо Кръстев (1866 – 1919), проф. Атанас Иширков (1868 – 1937), проф. Димитър Михалчев (1880 – 1967), проф. Любомир Милетич (1863 – 1937), Стилиян Чилингиоров (1881 – 1962) и др. изтъкнати университетски преподаватели, държавни и обществени дейци. Концепцията за учителите в ЧНУ е разработена на два последователни читалищни конгреса – Втория (1914) и Третия (1915). През първата година са изградени Централната лекторска група, окръжните и околийските лекторски щабове и са обособени 7 тематични направления на лекционните цикли: обществено-политическо, икономическо и юридическо, професионално-стопанско, историческо, култура, литература и изкуство, медицинско, педагогическо и технико-приложно. През следващата година функционирането на лек-

торските щабове е базирано върху принципа на интеграция със земеделските кооперации и женските просветни дружества, като трите структури изработват обща програма за съвместна образователна дейност на местно равнище. В състава на окръжните и околийските лекторски щабове значително нараства относителният дял на лекторите учители – характерна тенденция, чието разгръщане се засилва с основаването на Съюза на народните читалища (СНЧ) през 1911 г., преименуван през 1923 г. във Върховен читалищен съюз (ВЧС).

Началото. Новият статут на народните четения е уреден в редактираните текстове на Устава на ВЧС, приет от VI конгрес на Съюза (26 – 29.08.1923)³⁾. Интерпретацията им като особен вид университети – народни университети при читалищата, се осъществява на VII читалищен конгрес (1924). В чл. 2, б. е на новия Устав на Върховния съюз (1925) се регламентира като първа поред сред изредените читалищните образователни дейности грижата на ВЧС „за уреждане на народни университети“⁴⁾.

Поставено е началото на организирани на териториален принцип и по модерен европейски образец народните четения, отчитащи опита и традициите на миналото и издигащи масовата просвета на населението за един значително дълъг период от време, през който висшият интелектуален елит на нацията и региона се ангажира с преподаване на достъпни научни знания. Предназначението на ЧНУ е да продължат училищното образование, като го допълват перманентно и предотвратяват изпадането във вторична неграмотност на завършилите училище и всички слоеве на населението⁵⁾ (Chemshirov 1923, 3). Като изключват държавните стандарти, учебните планове и програми на университетите утвърждават свободната воля, вкусове, предпочитания и интереси на доброволно записалите се курсисти. Изборът на знания следва интересите на слушателите в народните университети – читалищни членове (действителни, спомагателни, благодетелни и почетни) и граждани, към които няма изисквания откъм пол, възраст, етническа и религиозна принадлежност⁶⁾. Съставът на потребителите на знания, свободно формиращото се образователно съдържание и неговата насоченост определят ЧНУ като свободен, общограждански, безпартиен институт с дълбоко демократичен, народностен характер.

Общото и особеното в развитието на читалищните народни университети През периода 1924 – 1944 г.

От последното десетилетие на XIX в. до началото на 20-те години на XX в. образователната дейност на народните читалища в страната бележи бавен, постепенен подем. Ако през последното десетилетие на XIX в. утвърденото като гражданска организация с многообразни форми на просвета народно читалище организира 3926 сказки, то техният брой значително нараства и дос-

тига до 10 000 средногодишно в началото на 30-те години на XX в. благодарение на редица фактори – високия старт на публичната лекционната дейност, даден от създадения през 1911 г. СНЧ, и решенията на последвалите конгреси, политиката на БЗНС (1920 – 1923) към повдигане на националния дух чрез популяризиране на светли примери от българската история, първия Закон за народните читалища от 1927 г. (ЗНЧ)⁷⁾ и др.

Водещ пример в широката народопросвета в първите години на третото десетилетие е Врачанският окръжен читалищен съюз, начело с Найчо Анков (1891 – 1975), включил в лекторската група лекари, агрономи, учители, адвокати и др., които по предварително изготвен разпис изнасят своите сказки пред многобройна публика в селата, най-често в 15 – 20 села едновременно. Само при врачанското читалище „Развитие“ през 1932 г. в организирания народен университет са изнесени 51 сказки, а в селата на Белослатинска околия през следващата година – по 18 сказки едновременно⁸⁾ (Hlebarov 1933, 194 – 195).

Тенденцията на нарастване на организираните в тематични кръгове лекции и сказки, в редки случаи диференцирани във факултети при ЧНУ, се съхранява и достига своята кулминация през 1937 – 1938 г. Количеството на изнесените лекции и сказки в областта на науката и изкуството през 1934 г. пред 754 680 души (631 518 мъже и 123 162 жени) възлиза на 13 000, което е с 30 % повече спрямо предходните три години. През 1937 г. от читалищните катедри са изнесени 14 500 лекции, сказки и беседи, посетени от 1 300 000 души (21 % населението на страната), което бележи ръст на четенията и тяхната посещаемост спрямо 1934 г. съответно с 12 % и 58 %⁹⁾.

В новите условия съдържателната насоченост на народните четения еволюира по посока на по-тясната им обвързаност с поминъка и социалните проблеми на местното население. Независимо че познатите от II конгрес на Читалищния съюз 7 тематични направления на лекционните цикли се съхраняват, постепенно в практиката се утвърждава препоръката на XV конгрес на читалищата (29 – 30.04.1934 г.), насочена към организация на народните четения по единна програма, отговаряща на специфичните духовни нужди и интереси на населението от региона. Заявените лекционни теми и реферати през 1936 г. от варненските читалища фокусират в проблема за създаването, ролята и потребността от селски кооперации, а тези при организирания съботен ЧНУ в Княжево – във въпросите по предпазването от тиф, грип, алкохолизъм и престъпления¹⁰⁾. Тематичният цикъл на народния университет при Културно-просветително дружество „Театър“ в Стара Загора е насочен към проблеми из местната и световната история, а този при народния университет към читалище „Съгласие“ в Ямбол – към езиковото обучение, възпитанието и наследствеността¹¹⁾.

Пряката връзка на тематичните цикли при ЧНУ с потребностите и инте-

ресите на местното население се разгръща и в края на 30-те и началото на 40-те години на XX в., но вече в условията на постепенно намаляване количеството на народните четения¹²⁾ и тяхната посещаемост – от 12 177 сказки и беседи през 1939 г. на 10 010 през 1940 г. и на 6922 през 1941 г. съответно с 1 131 399, 1 129 950 и 830 020 души посетители, което е отстъпление от върховата 1937 г. съответно от 16% на 13%, от 18% на 0,12% и от 31% на 17%. Тенденцията неизбежно е свързана и с намаляване броя на лекторите – от 10 489 през 1939 г. на 7430 през 1940 г. и на 6814 през 1941 г. Структурата на лекторския състав варира в полза на постепенното намаляване на относителния дял на местните лектори съгласно съотношението 5,6:1 през 1934 г. спрямо 7:2 през 1939 г. и 7:3 през 1940 г.¹³⁾

Независимо от промените, свързани с лекторския състав, трайно се съхранява ядрото обучителите в ЧНУ, формирано от учители, университетски преподаватели и научни дейци, организирани на национално и регионално равнище съответно в Централната лекторска група, в окръжните и околийските лекторски щабове. Разгръщащата се тенденция към увеличаване на лекторите учители в състава на регионалните лекторски щабове дава основание редица форуми да заявят, че 90% от българските учители са читалищни дейци, успоредяващи преподаване в две различни образователни среди – училищна и читалищна. Като местни обучители в народните университети се включват още военни, лекари, адвокати и други интелектуалци. Така напр. като лектори в Народния университет при читалище „Виделина“ – Пазарджик, се изявяват известни български учени и писатели – проф. д-р Ив. Шишманов, проф. Асен Златарев, проф. Михаил Арnaudов, проф. Д. Иширков, проф. В. Н. Златарски, проф. Михалчев, Д. Мишайков, д-р К. Гълъбов, проф. д-р Казанджиев, проф. Н. Консулов, проф. Мякотин, проф. Ал. Балабанов, проф. Странски, проф. Боян Ничев и писателите Антон Страшимиров, Йордан Ковачев, К. Мутафов, К. Константинов, Дора Габе, Вл. Русалиев и др.¹⁴⁾ В народния университет при читалище „Пробуда“ в Бургас лекционните цикли през 1938 г. се водят от 39 лектори – 29 местни и 10 външни, сред които са проф. Н. Неделчев и Елисавета Багряна, както и професорите Васил Н. Златарски и Д. Дюлгероу, Александър Балабанов и Яна Язова.

Общото и особеното за лекторския състав, потребителите на знания и образователните програми на читалищните народни университети е обобщено от ръководителя на народния университет при читалище „Зора“ в Сливен Стела Русчева: изнесените лекции и сказки са от първите ни интелектуални сили, „а наред с тях четат и местните интелектуални сили: учители, военни, лекари, адвокати и др. ... В много градове лекциите се четат в определени дни, което има огромно значение: публиката привиква да ги посещава редовно, интересува се от следната лекция, добива навика да слуша (което не е твърде лесно!), насърчава лекторите да държат повече сказки, както и нови такива да

се проявяват“ (Ruscheva 1937, 103 – 104). Финансирането на тази висока образователна активност е нормативно уредено в чл. чл. 8 – 9 на ЗНЧ от 1927 г. и в §§ 27 – 31 и 45 – 47 на Правилника за прилагане на ЗНЧ от 1942 г. (ППЗНЧ). (ЗНЧ 1927; ППЗНЧ 1942). Без да се обезценява значението на разнообразните източници на приходи за фонд *Народни четения*, значима е ролята на читалищната кооперация. Последната в продължение на 15 години (1929 – 1944) успява да събере 129 500 лв. дялов капитал, а само за първата половина на 1945 г. – 6 000 000 лв., израз на народното доверие и очаквания от образователната дейност на читалищата¹⁵⁾ (Stanev 1922, 25 – 29).

Предназначени за масово издигане на духовната и умствената култура, ЧНУ оптимизират човешките отношения по посока на вечните и актуални въпроси на човешкото съществуване със своето надпартийно и надкласово съдържание. Проблемът за надпартийното съдържание на народните четения нееднократно е поставян на читалищните конгреси и е уреден в чл. 10 на Устава на СНЧ от 1911 г., където се посочва, че „съюзените читалища са длъжни да бъдат напълно неутрални спрямо вероизповедните и партийно-политически течения“¹⁶⁾. Формира се единна позиция, основана на идеята за необходимостта от просветителен дом за самообразование и образование. В речта си на празника Св. Дух (1923), обявен за официален празник на народните читалища в България, председателят на Съюза Никола Станев (1862 – 1949) обобщава предназначението и характера на читалището като „свободно, общогражданско, безпартийно учреждение, достъпно за всички жители в селището без разлика на пол, вяра и народност“, като „обединителен център на младежта“, стремяща се към самообразование, художествено развитие, пластика и обработване на меки обноси и по-чисти нрави, и на възрастните, откриващи „в читалището „място за отпочивка, средство да следят научните издирвания, техническите преобретения и политическите схващания“¹⁷⁾.

През периода 1944 – 1989 г.

Периодът 1944 – 1989 г. се характеризира с тенденция на постепенен преход от автономно към идеологизирано читалищно образование. Първите два конгреса на ВЧС, проведени след 09.09.1944 г., се произнасят по съдържанието, формите и субекта на читалищната лекционна дейност. Новото идейно съдържание произтича от определената в резолюцията на XXI върховен конгрес на Съюза (24 – 26.06.1945) роля на читалищата „да станат културно-просветни органи на отечественофронтовската власт“¹⁸⁾. Формите на това съдържание са полемизирани година по-късно от XXII редовен конгрес на ВЧС (София, 10 – 12.11.1946) в духа на дилемата да има или да няма приемственост. „Някои казват, че трябвало да се дадат нови форми за читалищна работа, че тези, които познаваме досега, били остарели. ... Нима народният университет е остарял, от трибуната на който днес се изнасят и могат да се изнасят сказки

и беседи ...^{“19)}. Независимо че читалищната образователна практика показва различна степен на приемственост на традиционно утвърдените форми на читалищно образование, лекциите и сказките са сред най-застъпените, като броят им расте в геометрична прогресия – от 8000 през 1945 г. на 51 060 през учебната 1949/1950 г. Така до 1950 г. лекционната просвета при народните читалища се осъществява от ЧНУ, които след това прерастват в местни лекторски групи. През 1950 г. такива се изграждат при 758 народни читалища, през 1952 г. – при 1673, а през 1953 г. при 1784 селски и 80 градски читалища съответно с 15 611 и 1090 лектори^{“20)}.

Трансформирани в постоянно действащи лектории при читалищата, трудово кооперативните земеделски стопанства (ТКЗС) и машинно-тракторните станции народните университети видоизменят не само своята форма, но и съдържание, фокусирано в „издигане идейно-политическото и научно равнище на лекционната пропаганда“^{“21)}. Новите народни университети залагат на тематиката, касаеща организационното укрепване на ТКЗС, примера, опита и постиженията на първенците в селското стопанство, явяващи се в качеството на лектори, както и на теми от основите на марксистко-ленинското учение и международното положение (пак там, 119).

Формира се и секция за лекционна пропаганда сред младежта, чиито лектори стават част от Националната лекторска група (НЛГ) при Читалищния съюз, разпространяваща системно и планирано научни и политически знания в активно сътрудничество със Съюза на научните работници, БАН, творческите съюзи, научните институти и висшите учебни заведения. Младежката секция акцентира върху включването на „раздели от беседи със специфична младежка тематика“^{“22)}. По този начин се гарантира тематично насочена лекционна пропаганда сред младото поколение. Масовото лекционно пропагандиране на идеологията на комунистическата партия обхваща и етническите малцинства, като за целта НЛГ изработва специален план за лекционната просвета в селища с компактно турско население.

Развиват се организацията и съдържателната насоченост на народните университети през 60-те и 70-те години на XX в. Въвежда се т.нар. специализирана тематика на лекционните цикли при университетите. Така например със специализирана тематика „в трите най-застъпени дотогава области на знанието: в педагогиката и комунистическото възпитание, в здравеопазването и в литературоведението“ е откритият през 1964 г. при образцово читалище „Георги Търнев“ в Пловдив народен университет²³⁾. Специализирана е тематиката на ЧНУ в шестте столични района през учебната 1967/1968 г., на факултета по комунистическо възпитание на подрастващото поколение към столичното читалище „Светлина“, на университетите при читалище „Пробуда“ в Бургас и при читалището в с. Сунгурларе“ в началото на 70-те години (Stamatov 1972, 14). В съдържателно отношение образователните програми

на народните университети още по-целенасочено се превръщат във „фактор за комунистическото, естетическото и патриотичното възпитание на възрастните и младежта“²⁴⁾.

Посочените специфики на ЧНУ се преекспонират и след X конгрес на БКП (1971), но в условията на засилено взаимодействие с различните обществени и стопански структури. Широкият културно-просветни връзки на читалището с аграрно-промишлените комплекси и предприятия се поставят на основата на договора и сдружаването, а изградените факултети за комунистическо възпитание на подрастващото поколение към ЧНУ се базират на взаимодействието *читалище – училище – родителски комитет*²⁵⁾. Последвалото преустройство на обществения живот (1985 – 1989) дава своето отражение върху читалищните народни университети посредством залагане основите на бъдещите радикални реформи в организацията и дейността на народните читалища, възстановяващи напълно своята самодейност и самоуправление.

Заклучение

Изследването откроява съвременни рефлексии на уникалното за българската образователна традиция явление – читалищните народни университети.

Първо, особено ценна е интегриращата функция на народните университети, които създават възможности за приобщаване на различните етноси и осъществяване на межкултурен диалог посредством споделяне на опит, идеи и знания в процеса на тяхното образование в неформална, извънучилищна среда по свободно избрани теми от различни области на живота, включително и свързани с местните традиции и култура.

Второ, впечатляващи са възможностите на народните университети да отговорят на актуални приоритети на извънучилищното образование посредством допълване на формалното образование по посока удовлетворяване на образователните потребности на различните възрастови категории население, развиване на техния творчески потенциал и предоставяне на достъпни и полезни за бита и поминъка знания.

С основание читалищните университети могат да се окачествят като не-преходно и ценно училище за народа.

БЕЛЕЖКИ

1. Писмо № 36/ 9.ІІІ.1915 год. на Управителния съвет на Читалищния съюз във България. In: ф. Ив. Шишманов. ф. 11, оп. 2, а. е. 550, л. 52. At: НА на БАН.
2. Хлеббаров, Я., 1928. Професор Иван Д. Шишманов. Читалище, кн. 5 – 6, май – юни 1928.

3. Устав на Читалищния съюз в България. In: ф. 108 к, оп. 2, а.е. 2413, л. 7. At: ЦДА.
4. Проект-устав на Върховния читалищен съюз. Читалищни вести, Год. III., 20.06.1925, 3.
5. Цонев, П. XX Редовен конгрес на Върховния читалищен съюз в България, 29 – 30.11. 1942 г., София. In: ф. 1168, оп. 1, а. е. 5, л. 27. At: ЦДА.
6. Правилник за прилагане на Закона за народните читалища. ДВ, 179, 14. 08.1942; ф. 108 к, оп. 2, а.е. 2430, л. 19-27, §19 и §20.
7. Закон за народните читалища от 1927 г. ДВ, 291, 28.03.1927.
8. НБКМ БИА, ф. 333, а.е. 15, л. 79.
9. Отчет от Управителния съвет на Върховния читалищен съюз в България. София, 1935 In: ф. 108 к, оп. 2, а. е. 2425, л. 46. At: ЦДА.
10. ЦДА, ф. 108 к, оп. 2, а. е. 2426, л. 23.
11. Отчет 1942 , 14 – 15; ЦДА, ф. 277, а. е. 40, л. 1 – 92.
12. Съотношението 8:1, 6:1 и 6:1 съответно за трите последователни години 1939 – 1941 е в полза на изнесените сказки и беседи в селските читалища (Отчет за състоянието и дейността на ВЧС в България през 1939 г. и 1940 г., С., 1941. In: ф. 108, оп. 2, а. е. 2413, л. 82. At: ЦДА; Отчет за състоянието на дейността на Върховния читалищен съюз през 1941 г. In: ф. 108, оп. 2, а. е. 2430, л. 38. At: ЦДА).
13. Отчет 1941, 82; Отчет 1941, 38; Отчет 1935.
14. <http://www.archives.government.bg/guides/Chitalishte%20Videlina.pdf>
15. XXI върховен конгрес на Върховния читалищен съюз, 2. Заседание, София, неделя, 24 юний 1945 год. In: ф. 148, оп. 1, а. е. 1, л. 64 и л. 83. At: ЦДА.
16. Устав на Читалищния съюз в България, 1911. In: ф. 108, оп. 2, а. е. 2413, л. 6-12. At: ЦДА.
17. Читалищни вести, год. I, бр. 5, 1.06.1923, с. 1.
18. ЦДА ф. 148, оп. 1, а. е. 1, л. 64 .
19. XXII редовен конгрес на Върховния читалищен съюз (София, 10 – 12.11.1946). In: ф.148, оп. 1, а. е. 3, л. 223. At: ЦДА.
20. Информация от отдел „Културно-масов“ при ЦС на СНЧ относно проведените курсове за библиотекари и ръководители на самодейни художествени колективи (1953). In. ф. 148, оп. 1, а. е. 35, л. 114 – 119. At: ЦДА.
21. Резолюция на Двадесет и петия редовен конгрес на Съюза на народните читалища (27 и 28 декември 1954 г.). In: ф. 148, оп. 3, а. е. 2, л. 3 – 6. At: ЦДА.
22. Решение от 3 декември 1954 г. на Централния комитет на Димитровския съюз на народната младеж и Централния съвет на Съюза на народните читалища In: ф. 148, оп. 1, а. е. 564, л. 18 – 21. At: ЦДА.
23. Народен университет при читалище „Георги Търнев“ – Лекционна пропаганда, 8, 1965, 53.

24. Инструкция на Върховния читалищен съвет за лекционната пропаганда. – Лекционна пропаганда, 7, 1967, с. 40.
25. Най-важното събитие в живота на народните читалища. Читалище, 11, 1971, 2.

ЛИТЕРАТУРА

- Русчева, Ст., 1937. Народни университети и социален прогрес. В: *Двадесет пет години в служба на родната просвета и култура 1911 – 1936*. София.
- Станев, Н., 1922. Средства за читалищата. *Читалище*, V(3 – 4), юни – юли.
- Стаматов, П., 1972. Дейността на читалищата – на най-широка обществена основа. *Читалище*, (5).
- Хлеббаров, Я., 1933. Организирана народопросвета чрез читалищата. *Читалище*, XII(7 и 8), 194 – 195.
- Чемширов, Б., 1923. Читалището и училището. *Читалищни вести*, I(1), 20.04.1923.
- Шишманов, Ив. Д., 1914. Полза от науката и що принася читалището към нея. *Читалище*, II(1 – 3), 28 – 29, 32 – 34.
- Шишманов, Ив. Д., 1924. *Наложителни реформи в читалищното дело*. София.
- Шишманов, Ив. Д., 1912. Читалищният съюз и народните четения. Реферат, четен на I. редовен конгрес на бълг. читалища. *Читалище*, I(VIII, IX и X), 201 – 208.

REFERENCES

- Ruscheva, St., 1937. Narodni universiteti i sotsialen progres. V: *Dvadeset pet godini v sluzhba na rodnata prosveta i kultura 1911 – 1936*. Sofia.
- Stanev, N., 1922. Sredstva za chitalishtata. *Chitalishte*, V(3 – 4), Yuni – Yuli.
- Stamatov, P., 1972. Deynostta na chitalishtata – na nay-shiroka obshtestvena osnova. *Chitalishte*, (5).
- Hlebarov, Ya., 1933. Organizirana narodoprosвета chrez chitalishtata. *Chitalishte*, XII(7 i 8), 194 – 195.
- Chemshirov, B., 1923. Chitalishteto i uchilishteto. *Chitalishtni vesti*, I(1), 20.04.1923.
- Shishmanov, Iv. D., 1914. Polza ot naukata i shto prinasya chitalishteto kam neya. *Chitalishte*, II(1 – 3), 28 – 29, 32 – 34.
- Shishmanov, Iv. D., 1924. *Nalozhitelni reformi v chitalishtnoto delo*. Sofia.
- Shishmanov, Iv. D., 1912. Chitalishtniyat sayuz i narodnite chetenia.

Referat, cheten na I. redoven kongres na balg. chitalishta. *Chitalishte*, I(VIII, IX i X), 201 – 208.

LIBRARY PEOPLE'S UNIVERSITIES

Abstract. 165 years separate us from the creation of the unique structure for Bulgarian education – the library community centers. The evolution of their functions has an unchanging focus – raising the cultural and educational level of the population regardless of gender, age, beliefs, ethnicity and religion, carried out in different, historically originated forms. One of them is the the Library folk university – a higher form of library education in its capacity of the most popular extracurricular education.

The derived practices and approaches applied by the people's universities in the process of education of the local population according to its real spiritual and social needs are a valuable experience for the modern educational policy, called to be an active factor for self-education and lifelong learning.

Keywords: library folk universities; educational practices; users of knowledge; lecture staff

✉ **Prof. Penka Tsoneva, D.Sc.**

Web of Science Researcher ID: V-1340-2019

Faculty of Education

University of Sofia

15, Tsar Osvoboditel Blvd.

1504 Sofia, Bulgaria

E-mail p.tsoneva@fp.uni-sofia.bg